

М. Л. Дружинець,*канд. філол. наук,**Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,**доцент кафедри української мови*

ЕКОЛОГІЯ УКРАЇНСЬКОГО УСНОГО МОВЛЕННЯ: ВИМОВА ГОЛОСНИХ ЗВУКІВ

Стаття присвячена українському усному мовленню на синхронному рівні, зокрема вимовним особливостям української мови. На основі соціопитування зроблено спробу виявлення, аналізу та опису девіацій, що виникають у результаті порушення нестійких норм орфоєпії голосних – ненаголошених [o], [e], [и], наголошеного початкового [i] залежно від сфери діяльності респондентів, регіону України (Північна, Південна, Західна, Східна, Центральна). Указано важливі вимовні проблеми та їх органічність, що засвідчена історією.

Ключові слова: соціопитування, слабкі норми вимови, відхилення, вимова голосних звуків, вимова молоді України.

Екологія українського усного літературного мовлення – надактуальна проблема сьогодення: недостатньо обмежуватися констатуванням відступів від сформованих літературних орфоєпічних норм, колекціонуванням помилок «проти норми», а принципово важливо зупиняти негативні мовні процеси, які різко порушують усталені літературні норми, утруднюють сприйняття інформації.

Мовні норми порушують мовні помилки. Рефлексії над мовною нормою, як зазначає С. Єрмоленко, свідчать про явище соціологізації наукової, власне лінгвістичної сфери, з другого – виявляють складні процеси утвердження статусу української мови, проблеми культивування в суспільстві літературного різновиду як вищої форми національної мови [9, с. 275]. Одним із результатів функційно-комунікативної зорієнтованості сучасної лінгвістики є підвищення інтересу дослідників до особливостей процесу спілкування, породження й сприйняття мовлення, зокрема до різноманітних помилок, відхилень від норм, тобто так званого «негативного мовного матеріалу» [1, с. 5].

Помилка або девіація за М. Горбаневським – це відхилення від загальноприйнятих, рекомендованих нормами літературної мови, правил використання слів, словосполучень та речень. Правила ці формуються історично під впливом двох умов – системних закономірностей мовного устрою та деякого набору умовностей, що стосуються утворення і вимови окремих форм, слів та цілих виразів [2, с. 112].

Проблему мовних девіацій, помилок та їх прагматичну сутність сьогодні розробляють такі відомі науковці, як Ю. Апресян, Ф. Бацевич, Т. Булигіна, І. Кобозева, Т. Космеда, О. Кубрякова, О. Кукушкіна, Н. Лауфер. На сучасному етапі розвитку лінгвістичної думки створено концепції, за якими помилки досліджуються задля удосконалення мовлення (Н. Бабич, М. Волощак, Н. Непийвода).

Мета дослідження – акцентувати увагу на відхиленнях від загальноприйнятих, рекомендованих норм літературної мови, зокрема на нестійких нормах орфоєпії голосних залежно від сфери діяльності респондентів, регіону проживання. *Об'єктом дослідження* є українське усне мовлення. *Предметом дослідження* є володіння орфоєпічними нормами сучасної української мови, зокрема орфоєпією голосних (початкового наголошеного [i], ненаголошених [e], [и], [o]). Попередниками у дослідженні окремих питань проблеми – передусім соціофонетичного опису українського мовлення – можна назвати Н. Тоцьку, Л. Прокопову, М. Фащенко.

Різноманітні мовленнєві відхилення від норми розкривають природу і закономірності функціонування мови, напрямок змін, які вона переживає, уможливають відбиття фактичного стану мови на даному етапі розвитку. Респондентами нашого опитування була обрана молодь Південної України (мешканці Одеської, Миколаївської, Херсонської областей) – 50 студентів філологічного факультету українського відділення Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; молодь Західної України (мешканці Львівської, Рівненської, Волинської, Хмельницької областей) – 50 студентів філологічного факультету Львівського національного університету імені І. Я. Франка та Рівненського національного педагогічного університету; молодь Північної України (мешканці Київської, Житомирської областей) – 50 студентів філологічного факультету Київського національного університету імені Т. Г. Шевченка; молодь Центральної України (мешканці Черкаської, Дніпропетровської областей) – 50 студентів філологічного факультету Черкаського національного університету імені Б. Хмельницького та Дніпровського гуманітарного університету; молодь Східної України (мешканці Луганської, Донецької, Харківської областей) – 50 студентів Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, Донбаського державного педагогічного університету та молодь зазначених вище областей. Завданням респондентів було прочитати вголос записані слова, а нашим – записати їх вимову на диктофон. Було підібрано такі слова для аналізу вимови голосних: *вершник, виделка, життя, вершина, весна, везіння, перука, усміхається, іноді, зозуля, проміння*.

В усному мовленні часто порушується норма вимови ненаголошених голосних. Згідно із сучасними нормами вимови *ненаголошений* [u] наближається до [e]: [зи^емовиї], сильніше наближається до [e^ч] перед складом з наголошеними [a], [e]: [л е^чжвар], [пe^чс'мен:и^ек, пeс'мен:и^ек], [вe^чделка, веделка].

У слові «вершник» **ненаголошений** [и] наближається до [e] [вeрши^ек], але так вимовляє 84% опитаних Південної України (ПдУ), тільки 12% Північної України (ПнУ), 16% Східної України (СхУ), 68% Центральної України (ЦУ) і жоден респондент Західної України (ЗхУ) не дотримується цієї орфоєпічної норми. Слово «виделка» [v e d é л к a] [v и^е d é л к a] правильно вимовили 70% респондентів ПдУ, 20% ПнУ, 16% ЗхУ, 18% СхУ, 68% ЦУ, інші виходять за рамки норми й вимовляють [v и d é л к a]. У слові «життя» [и] наближається до [e] сильніше і позначається в транскрипції як [e^ч] [ж e^чт:а], але 22% ПдУ, 30% ПнУ, 96% ЗхУ, 14% ЦУ, 94% СхУ вимовляють [и].

Фіксація букви е на місці ненаголошеного [и], що свідчить про відповідну вимову ненаголошеного [и], зрідка трапляється у пам'ятці «Слово о полку Ігоревім»:

Володимерь (9), у Виголексинському збірнику XII – XIII ст.: *преде ревы* (5) [17, с. 98]. Особливо часто це явище трапляється у пам'ятках XV – XVIII ст.: *нашеми* (Богд. XV, I, 290), *седить* (ОП, Київ., з., 119), *цебули* (АЖ., 1584, 77), *метрополита* (Пер. 33), *Чегерин* (АПГУ, II, 30) [6, с. 263]. Традиція передачі ненаголошеного [и] літерою е зрідка простежується в «Енеїді» І. Котляревського перед складом з наголошеним [а], [и]: *умераю* (V:46), *помелився* (VI: 19), у граматиці О. Павловського перед наголошеним складом з [и]: *шипшина* (74), в альманасі «Русалка Дністрова» перед складом з наголошеними [о], [а]: *лебонь* (27), *заберає* (113), у словнику П. Білецького-Носенка перед наголошеним складом з [а], [и], [е]: *вешнякъ* (74), *шепшина* (397), *веделка* (76), у журналі «Основа», зокрема у творах П. Куліша у префіксі пре-, у корені –мир-, флексії –имо: *прекладає* (1861, № 11- 12:1), *Владимера* (1861, № 10: 92), *задзвонемо* (1862, № 1: 19), у творах Марка Вовчка: *седівъ*, *седіла*, *седіти*, у творах О. Стороженка: *шипшина* (1861 №2: 18), *зъ прогаленами* (1861, №2: 16), у творах Л. Глібова у коренях дієслів -бир-, -пир-: *убирайтеся* (1861, № 4: 60), *наперали* (1862, № 7: 62), у прислівниках *лебонь* (1861, № 6: 23), *леше* (1862, № 3: 43). І досить часто ця вимовна особливість передається у рукописах Т. Г. Шевченка: *при- предолыни* (II: 148), *Чегирині* (I: 341), *вешневый* (II: 39), *розлели* (II: 48) [10, с. 366]. Ненаголошений [и] позначається літерою ы послідовно: у «Кобзарі» П. Гулака-Артемівського – *прывомля* (7), *пльвѣ* (7), *выходять* (8), *бáчышь* (8); у «Кобзарі» Є. Гребінки – *дóбрый* (3), *сыроты́ну* (4), *мылосты́вый* (9), *вѣшенъкы* (11). Вимова ненаголошеного [и] у граматиці Я. Головацького передається літерою и (ы): *отвыкнувъ* (189), *отнынѢ* (212) [4, с. 126].

Згідно із сучасними нормами вимови, **ненаголошений [е]** наближається до [и]: [v e^u с н а], сильніше наближається до [и] і передається в транскрипції як [и^e] перед складом з наголошеними [і], [и], [у], а перед складом з наголошеним [и] можемо мати й чистий [и]: [v и^e з' і н: ' а], [стижина, сти^eжина], [п и^eрука]. Ненаголошений [е], на думку Н. Тоцької вимовляється як [и(е)] перед складом з наголошеними [у], [і], [и]: [ни(е)сімо], [ни(е)су], [ни(е)си] (*несімо, несу, неси*); як [и] перед складом з наголошеним [и] при швидкому темпі мовлення: [види], [великий] (*веди, великий*); як [е(и)] перед складом з іншими голосними, особливо з [е]: [че(и)кати], [ме(и)не], [не(и)сла], [не(и)сло], [суве(и)рен:іст(ц)] (*чекати, мене, несла, несло, суверенність*) [19, с. 63]. М. Наконечний вважає, що при швидкій вимові ненаголошений [е] перед наголошеним [і] вимовляється як [и(і)]: [ни(і)ч'іт'] (*печіть*) [14, с. 168]. Між м'якими приголосними ненаголошений голосний [е] наближається до [і]: [окраје(і)ц] (*окраєць*) [13, с.384]. В. Горпинич вважає, що ненаголошений голосний [е] між м'якими приголосними вимовляється як звук [и], близький до [і]: [корейи'ц'] [3, с. 248].

10% опитаних вимовляють слово «вершина» згідно з нормою [v и р ш и 'н а] [v и^e р ш и 'н а] в ПнУ, 20% в ЗхУ, 10% в СхУ, але 58% в ЦУ, 90% в ПдУ, а решта виходять за рамки вимови і відтворюють орфографічні норми [вершина]. У слові «весна» ненаголошений [е] наближається до [и] і 22% порушують це правило в ПнУ, 38% в ЦУ, 16 % в ПдУ, 28% в ЗхУ, 38% в СхУ, інші респонденти вимовляють згідно з нормою – [ve^uсна]. Слово «везіння» [v и^e з' і н: ' а] [v и з' і н: ' а] правильно вимовили 12% респондентів ПнУ, 70% ПдУ, 36% ЗхУ, 18% СхУ, 50% ЦУ, а решта інформантів вимовляють [ve з' і н: ' а]. Як правило, у слові «перука» ненаголошений [е] вимовляється як [и^e] або [и]: [пи^eрука] чи [пирука], проте 94% респондентів ПнУ, 58% ПдУ, 76% ЗхУ, 94% СхУ, 64% ЦУ при вимові відтворюють правописні норми [перука].

Ненаголошений [е] в позиції між м'якими приголосними наближається до [і]. У слові «усміхається» 64% опитаних ПнУ, 52% ПдУ, 60 % ЗхУ, 64 % ЦУ вимовляють

згідно з нормою ненаголошений [e] як [eⁱ]: [yс'м'ixájé'ц:'a]. Однак жоден інформант Східної України цю норму не продемонстрував.

Ненаголошений [e] в більшості випадків наближається до [и]. Як зазначає Н. І. Тоцька, перед складом з дальшим наголошеним голосним середнього чи низького підняття [e] змінюється менше, а перед складом з наголошеним голосним високого підняття – наближається до [и]. При вимові ненаголошеного алофона [и] артикуляція дещо знижена й наближена до ненаголошеного [e] [18, с. 28]. Для сучасної української літературної мови характерною є нейтралізація фонетичної опозиції вокалізму /e/: /и/ в ненаголошених позиціях, коли /e/ на синтагматичній осі втрачає свою ознаку «середнє піднесення (переднього ряду)» диференційних рис, а її звукове поле зливається із звуковим полем /и/. Така нейтралізація характерна для південних говорів української мови. Перед голосними [і], [и], [у] звук [e] в ненаголошеній позиції набуває такого звуження, що різною мірою наближається до [и], а перед [і] в окремих словах при швидкій вимові – до [i] [5, с. 22].

Буква и на місці e, що свідчить про вимову ненаголошеного [e] близько до [и], зрідка трапляється у писемних пам'ятках, що відбивали окремі фонетичні особливості південних слов'янських говорів, ще з XI ст.: *наречеши* (Ізб. 1073, 112), *на кристѣ* (157), *оучитила* (233). Літера и (ы) на місці ненаголошеного [e] часто зустрічається у пам'ятках пізнішого періоду, наприклад: *учителю, мучитилемь* (Єв., 1283) [6, с. 263], *ожинися* (Єв. Верковича, XIV), *чирвоний* (Крех. Апостол, 1560), *Диниса* (Акт. кн. Полт. гор.ур.І,53) [12, с. 32], *на хрыбетѣ* (К. Зіновієв, 226) [11, с. 157]. Наведені факти свідчать про певне артикуляційно-акустичне зближення [e] з [и], що є нормою сучасної літературної вимови. Оскільки [и] на місці ненаголошеного [e] засвідчується переважно в пам'ятках західноукраїнських, А. Кримський твердить, що для західних українців XVI століття є вже епохою змішування [e] та [и] [8, с. 234]. Що ж до пам'яток східноукраїнських, то змішування ненаголошеного [e] та [и] може бути з найповнішою достовірністю констатоване, як зазначає А. Москаленко, за документами XVIII століття [12, с. 33].

Зрідка простежується фіксація вимови [e] як [и], що передається на письмі літерою и, в «Енеїді» І. Котляревського перед наголошеним складом з [і] (*менѣ, І: 23*), у граматиці О. Павловського перед наголошеним складом з [і], [о] (*мыні, 87; чырвоный, 65*), в альманасі «Русалка Дністрова» перед наголошеним складом з [і] (*минѣ, 51*), у творах П. Куліша перед наголошеним складом з [и], [і], [о] (*мині, 1862, І: 36; пичи, 1862, І: 62; тиромѣ, 1861, 3: 13*). У переважній більшості прикладів засвідчено вживання літери и на позначення ненаголошеного [e] у словнику П. Білецького-Носенка перед наголошеним складом з [и], [і], [а], [о] (*видмідѣ, 76; ливиця, 208; силянський, 326; чирвонний, 390*) [10, с. 365]. Зрідка фіксується вимова ненаголошеного [e] наближеного до [и]: у «Кобзарі» П. Гулака-Артемівського – *почыпылы* (27), у «Кобзарі» Т. Г. Шевченка – *сило* (39); у «Кобзарі» Є. Гребінки [e] передається літерою и (ы) перед наголошеним [і] лише в одному слові – *мыні* (42) [4, с. 126]. І досить часто ця вимовна особливість представлена у рукописах Т. Г. Шевченка (*ришотки, І: 37; кошуня, І: 26; тиче, ІІ: 174*) [10, с. 365].

Початковий наголошений **голосний [i]** вимовляється з призвуком до [и]>[i^н], або ж взагалі переходить в [и] чи [и^і] : *інколи [и^нколи] [инколи], [i^нколи]*. У слові «іноді» початковий [і] є наголошеним, тому згідно з нормою маємо вимовляти як [i^н], [и^і] або [и] [*и^іноді*] [*иноді*], [*i^нноді*], проте 76% респондентів ПдУ, 76% респондентів ЦУ, 18% ПнУ при вимові цього слова відбивають орфографічні норми. Абсолютно не володіють цією нормою західноукраїнські та східноукраїнські респонденти.

Початковий наголошений [i] передається буквою и: у «Кобзарі» П. П. Гулака-Артемовського – *инша* (15), *ижь* (30); у «Кобзарі» Є. П. Гребінки – *искры* (11). Літера и на позначення початкового наголошеного [i] подається в «Марусі» Г. Квітки-Основ'яненка – *играшкы* (18), *игры* (43) [4, с. 126], у драгоманівці: *инакше* (3:12, 33), *инчих* (3:20) [20, с. 100]. Фіксація літери и, що свідчить про відбиття сучасної орфоепічної норми у загальних назвах, зустрічається і в «Словарі української мови» (1907-1909) Б. Грінченка: *идол*, *ижиця*, *икати*, *индик*, *иржа* [16: Т. 3, с. 182]. Варто зазначити, що написання початкового и перед н було орфографічною нормою на початку ХХ ст. і правило формулювалось у «Найголовніших правилах українського правопису» (1918) [15, с. 364].

Ненаголошений звук [o] перед складом з [y], [i] в основі слова наближається до [y]: *розумниця* [ро'зумни^е ц'а], [рузумни^е ц'а], *борідка* [бо'р'ідка]. Слово проміння [про'м'ін:а] згідно з орфоепічною нормою вимовляє 74% респондентів ПдУ, 44% ЦУ, 38 % ПнУ, чистий ненаголошений [o] вимовляють західноукраїнські та східноукраїнські мешканці. При дуже швидкій вимові ненаголошений [o] перед складом з наголошеним [y] може вимовлятися як [y] (зозуля [зузуля]), це слово велика кількість респондентів ПдУ, ЗхУ, а саме 80%, 60% вимовляють правильно. В інших регіонах гірша ситуація: ПнУ – 8%, ЦУ – 28%, 0% СхУ.

Літера у на місці ненаголошеного [o] зрідка наявна в пам'ятках XI – XIII ст.: у Святославовому збірнику 1073 р. – *оучистивъшес#* (38), у Євангелії Галицьким 1283 р. – *убрѣтоша* [6, с. 298], у творах Г.Сковороди – *кузуб*, *сумнительно* [7, с. 42]. Дуже рідко у пам'ятках нової української літературної мови фіксується у на місці ненаголошеного [o]. Це засвідчено єдиним прикладом *зузуля* (П: 111) у рукописах «Більшої книжки» Т.Г.Шевченка; прикладами *унучка* (1861, № 11: 59), *унуки* (1862, № 2: 12) у творах О.Стороженка; *унучечку* (1862, № 1: 28) у творах Марка Вовчка (1862, № 1: 58) [10, с. 367]. Не засвідчується вимова ненаголошеного [o], наближеного до [y]: у «Марусі» Г. Квітки-Основ'яненка – *голубкою* (48), *голубочко* (85); у «Кобзарі» П. Гулака-Артемовського – *гориты* (20); у «Кобзарі» Є. Гребінки – *голубко* (23) [4, с. 126].

Соцопитування молоді ПнУ, ЗхУ, СхУ, ЦУ, ПдУ визначило рівень володіння орфоепією голосних звуків. Можемо говорити про стабільність та нестійкість деяких норм вимови голосних звуків. Зокрема, 37% УЗ (України - 38%, зарубіжжя – 35%) дотримуються орфоепічної норми вимови ненаголошеного голосного [e] у позиції перед складом з наголошеним [и], 35% УЗ (Україна 37%, зарубіжжя 33% - перед складом з наголошеним [і], 27% УЗ (Україна 23%, зарубіжжя 30%) - перед складом з наголошеним голосним [y], а 73% респондентів при вимові в цій позиції відтворюють правописні норми, 62% УЗ (Україна 72%, зарубіжжя 51%) правильно вимовляють ненаголошений [e] перед наголошеними, крім [e], [и], [y], і наближають до [и]. Ненаголошений [e] в позиції між м'якими приголосними наближається до [і] – 30% УЗ опитаних (Україна 48 %, зарубіжжя 12%) вимовляють згідно з нормою – [e^і].

Орфоепія ненаголошеного [и] є більш стабільною. Дотримуються кодифікованої норми вимови [и] перед наголошеним [e] > [e^и] чи [e] 48% респондентів УЗ (Україна 38 %, зарубіжжя 58%), вимови [и] перед наголошеним [a] > [e^и] 41% опитаних УЗ (Україна 49%, зарубіжжя 32%); ненаголошений [и] в інших позиціях наближають до [e] 43% інформантів УЗ (Україна 36%, зарубіжжя 50%).

Молодь порушує норми вимови [o] та початкового [i]. 25% респондентів УЗ (Україна 31%, зарубіжжя 19%) наближує [o] до [y] в позиції перед складом з [i], 35% УЗ вимовляє [y] місці [o] (Україна 35%: ПнУ 8%, ПдУ 80%, ЗхУ 60%, СхУ 0%, ЦУ 28%; зарубіжжя 34%: ПМР 0%, Європа 16%, Америка 30%, Канада 30%) перед складом з

наголошеним [y], але жоден придністровець та східноукраїнець не вимовили це слово згідно з нормою. Норм орфоепії початкового наголошеного [i] дотримуються 22% опитаних УЗ (Україна 34% : ПнУ 18%, ПдУ 76%, ЗхУ 0%, СхУ 0%, ЦУ 76%, зарубіжжя 9%: ПМР 20%, Європа 6%, Америка 0%, Канада 10%), 78% вимовляють [i] на місці [i^н], [и^і] або [и], американці, молодь СхУ та ЦУ не відтворюють цієї норми у мовленні. Тому ці норми є нестабільними.

Таким чином, слабкими нормами вважаємо норми вимови ненаголошеного [e] перед наголошеним [y] (володіють 23% усіх опитаних на теренах України), ненаголошеного [o] перед наголошеними [i] (31%), ненаголошеного [o] перед наголошеними [y] (35%), початкового наголошеного [i] (34%). Найкраще володіють опоненти нормами вимови ненаголошеного [e] (весна, 72%) та ненаголошеного [e] в позиції між м'якими приголосними (усміхається, 48%), однак останньої норми у Східній Україні не дотримується жоден респондент, а норм ненаголошеного звука [o] перед наголошеним [i], початкового наголошеного [i] зовсім не дотримуються в Західній та Східній Україні.

Література

1. *Бацевич Ф. С.* Основи комунікативної девіатології: [моногр.]. Львів: Видавничий центр Львівського націон. університету, 2000. 237 с.
2. *Горбаневский М. В., Караулов Ю. Н., Шаклеин В. М.* Не говори шершавым языком. О нарушениях норм литературной речи в электронных и печатных СМИ. Москва: Галерея, 2000. 272 с.
3. *Горпинич В. А.* Русско-украинский орфоэпический словарь. Киев: Освита, 1992. 254 с.
4. *Дружинець М. Л.* Українське усне мовлення за Кобзарями-першодруками Тараса Шевченка (1840), Петра Гулака-Артемівського (1877), Євгена Гребінки (1878). Мова: Науково-теоретичний часопис з мовознавства. Одеса: Астропринт, 2016. № 26. С. 125–131.
5. *Жилко Ф. Т.* Нейтралізація фонологічної опозиції в українській літературній мові. *Мовознавство*. № 4. 1968. С. 17–24.
6. *Жовтобрюх М. А., Русанівський В. М., Склярєнко В. Г.* Історія української мови. Фонетика. Київ: Наук. думка, 1979. 367 с.
7. *Кобилянський Б.* Лекції з курсу «Історія української літературної мови». Львів: ЛДУ, 1965. 64 с.
8. *Крымский А.* Украинская грамматика для учениковъ высшихъ классовъ гимназій и семинарій Приднѣпровья. Москва: Просвіта, 1907. Т.1. Вып.1. 272 с.
9. Літературна норма і мовна практика: [монографія] / С. Я. Єрмоленко, С. П. Бирик, Т. А. Коць, Г. М. Сюта, С. Г. Чемеркін / [за ред. С. Я. Єрмоленко]. Ніжин: Видавництво «Аспект-Поліграф», 2013. 320 с.
10. *Микитин-Дружинець М. Л.* Орфоепічний стандарт української мови: історія та реалії. *Записки з українського мовознавства*. Одеса: Астропринт, 2009. Вип. 18. С. 363–369.
11. *Микитин М. Л.* Відбиття народного мовлення у фольклорній збірці «Вірші. Приповідки [або те(ж) присловія] посполитые...» Климентія Зіновієва. Мова та стиль українського фольклору. Київ: ІЗМН, 1996. С. 154–160.
12. *Москаленко А. А.* Історична фонетика давньоруської і української мови: посібник для студ. Одеса: Одеськ. педагог. ін-т, 1960. 64 с.

13. *Наконечний М. Ф.* Орфоепічні норми та їх значення. *Сучасна українська літературна мова. Вступ. Фонетика* / За ред. І. К. Білодіда. Київ : Наук. думка, 1969. С. 370–401.
14. *Наконечний М. Ф.* Фонетика. *Курс сучасної української літературної мови* / За редакцією Л. А. Булаховського. Київ : Наук. думка, 1951. С. 126–287.
15. *Огієнко І.* Історія української літературної мови. Київ : Наук. думка, 2001. 440 с.
16. *Словарь української мови* : в 4-х тт. / За ред. Б. Грінченка. Київ, 1907–1909.
17. *Соболевский А.* Очерки изъ истории русского языка. Б. м. и Б. и., 1884. Ч. 1. 156, 90 с.
18. *Тоцька Н. І.* Ненаголошені алофони голосних фонем української літературної мови (до питання про редукацію голосних). *Мовознавство*. 1970. № 4. С. 21–30.
19. *Тоцька Н. І.* Сучасна українська літературна мова. Фонетика. Орфоепія. Графіка і орфографія. Завдання і вправи : навч. посібник. Київ : Вища шк., 1995. 151 с.
20. *Шонц О. П.* Драгоманивка в процесі орфоепічно-орфографічної нормалізації української літературної мови. *Записки з українського мовознавства* : зб. наук. праць / відп. ред. Ю. О. Карпенко. Одеса : Астропринт, 2004. № 14. С. 98–107.

References

1. Bacevich, F. S. (2000), *Basics of communicative deviatology [Osnovi komunikativnoï deviatologii]*, Vidavnichij centr L'viv's'kogo nacion. universitetu, L'viv, 237 p.
2. Gorbanevskij, M. V., Karaulov, Ju. N., Shaklein, V. M. (2000), *Do not speak a gibberish language. On violations of the norms of literary speech in the electronic and print media [Ne govori shershavym jazykom. O narushenijah norm literaturnoj rechi v jelektronnyh i pechatnyh SMI]*, Galerija, Moskva, 272 p.
3. Gorpnich, V. A. (1992), *Russian-Ukrainian Orphanage Dictionary [Russko-ukrainskij orfojepicheskij slovar']*, Osvita, Kyiv, 254 p.
4. Druzhinec', M. L. (2016), *Ukrainian speech on the basis of Kobzars, first-handed by Taras Shevchenko (1840), Peter Hulak-Artemovskiy (1877), Yevhen Hrebinka (1878) [Ukrains'ke usne movlennja za Kobzarjami-pershodrukami Tarasa Shevchenka (1840), Petra Gulaka-Artemovs'kogo (1877), Evgena Grebinki (1878)]*, Mova: Naukovo-teoretichnij chasopis z movoznavstva, Astroprint, Odesa, № 26, pp. 125–131.
5. Zhilko, F. T. (1968), *Neutralization of the phonological opposition in the Ukrainian literary language [Nejtralizacija fonologichnoï opozicii v ukrains'kij literaturnij movi]*, Movoznavstvo, № 4, pp. 17–24.
6. Zhovtobryuh, M. A., Rusanivs'kij, V. M., Skljarenko, V. G. (1979), *History of the Ukrainian language. Phonetics [Istorija ukrains'koï movi. Fonetika]*, Nauk. dumka, Kyiv, 367 p.
7. Kobiljans'kij, B. (1965), *Lectures on the course of "The History of the Ukrainian Literary Language" [Lekcii z kursu «Istorija ukrains'koï literaturnoï movi»]*, LDU, L'viv, 64 p.
8. Krymskij, A. (1907), *Ukrainian grammar for students of higher classes of gymnasiums and seminars in Prydniprovya [Ukrainskaja grammatika dlja uchenikov vysshih klassov gimnazij i seminarij Pridnĕprov'ja]*, Pros'vita, Moskva, T.1, Vyp.1, 272 p.
9. *Literary norm and linguistic practice [Literaturna norma i movna praktika]*. (2013) / S. Ja., Ćrmolenko, S. P., Bibik, T. A., Koc', G. M., Sjuta, S. G., Chemerkin / [za red. S. Ja., Ćrmolenko], Vydavnytstvo «Aspekt-Polihraf», Nizhyn, 320 p.
10. Mikitin-Druzhinec', M. L. (2009), *Orthopedic standard of the Ukrainian language: history and realities [Orfoepichnij standart ukrains'koï movi: istorija ta realii]*, Zapiski z ukrains'kogo movoznavstva, Astroprint, Odesa, Vip.18, pp. 363–369.

11. Mikitin, M. L. (1996), *Reflection of folk speech in folklore collection "Poems. Proverbs of Commonwealth" by Clementii Zinoviev [Vidbittja narodnogo movlennja u fol'klornij zbirci «Virshi. Pripovisti [abo te(zh) prislovija] pospolitye...» Klimentija Zinovieva]*, Mova ta stil' ukraïns'kogo fol'kloru, Kyiv, pp. 154–160.
12. Moskalenko, A. A. (1960), *Historical phonetics of the Old Russian and Ukrainian languages [Istorichna fonetika davn'orus'koï i ukraïns'koï movi]*, Odes'k. pedagog. in-t, Odesa, 64 p.
13. Nakonechnij, M. F. (1969), *Orphoetic norms and their significance [Orfoepichni normi ta ih znachennja, Suchasna ukraïns'ka literaturna mova]*. Vstup. Fonetika / Za red. I. K. Bilodida, Nauk. dumka, Kyiv, pp. 370–401.
14. Nakonechnij, M. F. (1951), *Phonetics [Fonetika]*, Kurs suchasnoï ukraïns'koï literaturnoï movi / Za redakcieju L. A. Bulahovs'kogo, Nauk. dumka, Kyiv, pp.126–287.
15. Ogienko, I. (2001), *History of the Ukrainian literary language [Istorija ukraïns'koï literaturnoï movi]*, Nauk. dumka, Kyiv, 440 p.
16. *Dictionary of the Ukrainian language [Slovar' ukraïns'koï movi]: v 4-h tt. (1907-1909) / Za red. B. Grinchenka*, Kyiv.
17. Sobolevskij, A. (1884), *Essays from the history of the Russian language [Ocherki iz istorii russkogo jazyka]*, B. m. i B. i., 1884. Ch.1. 156, 90 s.
18. Toc'ka, N. I.(1970), *Unstressed alophones of vowels of the Ukrainian literary language (to the question of vowel reduction) [Nenagolosheni alofoni golosnih fonem ukraïns'koï literaturnoï movi (do pitannja pro redukciju golosnih)]*, Movoznavstvo, 1970, №4, pp. 21–30.
19. Toc'ka, N. I. (1995), *Modern Ukrainian Literary Language. Phonetics. Orphoepics. Graphics and Spelling [Suchasna ukraïns'ka literaturna mova. Fonetika. Orfoepija. Grafika i orfografija, Zavdannja i vpravi]*, Vishha shk., Kyiv, 151 p.
20. Shonc, O. P. (2004), *Drahomanivka in the process of orphoepic and orthographic normalization of the Ukrainian literary language [Dragomanivka v procesi orfoepichno-orfografichnoï normalizacii ukraïns'koï literaturnoï movi]*, Zapiski z ukraïns'kogo movoznavstva : zb. nauk. prac' / vidp. red. Ju. O. Karpenko, Astroprin, Odesa, № 14, pp. 98–107.

М. Л. Дружинец,

*Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
кафедра украинского языка*

ЭКОЛОГИЯ УКРАИНСКОЙ УСТНОЙ РЕЧИ: ПРОИЗНОШЕНИЕ ГЛАСНЫХ ЗВУКОВ

Статья посвящена украинской устной речи на синхронном уровне, в частности особенностям украинского произношения. На основе соцопроса предпринята попытка выявления, анализа и описания девиаций, возникающих в результате нарушения неустойчивых норм орфоэпии гласных - безударных [о], [э], [ы], ударного начального [и] в зависимости от сферы деятельности респондентов, региона Украины (Северная, Южная, Западная, Восточная, Центральная). Указано важные произносимые проблемы и их органичность, заверенная историей.

Ключевые слова: социологические опросы, слабые нормы произношения, отклонения, произношение гласных звуков, произношение молодежи Украины.

ECOLOGY OF UKRAINIAN VERBAL LINGUISTICS: PRONUNCIATION OF THE VOWELS

The article is devoted to the Ukrainian speech at the synchronous level, in particular to the pronouncing features of the Ukrainian language. On the basis of the survey, an attempt to detect, analyze and describe the deviations, which emerge as a result of violations of unstable norms of vowels pronunciation - unstressed [o], [e], [ɪ], and stressed initial [i] depending on the sphere of activity of respondents in different Ukrainian regions (North, South, Western, Eastern, Central) was made. The important verbal problems and their organicity, which were evidenced by history, are indicated.

The aim of the research is to focus attention on the deviations from the generally accepted norms of the literary language, in particular on the unstable norms of pronunciation of vowels, depending on the sphere of activity and the region of residence of respondents. *The object* of the study is Ukrainian verbal communication. *The subject* of the study is the knowing of orthoepic norms of the modern Ukrainian language, in particular the orphoepics of vowel sounds.

The conclusions on the stability and instability of some norms of pronunciation of vowels:

1. 37% of U-A (Ukraine - 38%, Abroad - 35%) follow orphoepic norms of pronunciation of unstressed vowel [e] in the position before the syllable with the unstressed [y], 35% U-A (Ukraine 37%, abroad 33% - before a syllable with the unstressed [y], 27% U-A (Ukraine 23%, abroad 30%) - before the syllable with the unstressed [u], and 73% of respondents, when pronounced in this position, reproduce spelling norms, 62% of U-A (Ukraine 72%, 51% of abroad) correctly pronounce unstressed [e] before stressed vowels, except [e], [i], [y], and reduce to [i]. Unstressed [e] in a position between soft consonants reduces [i] - 30% og U-A responders (Ukraine 48%, abroad 12%) pronounce according to the norm - [e¹];

2. Orphoepics of the unstressed [ɪ] is more stable. 48% of the respondents U-A (Ukraine 38%, abroad 58%) follow the codified norm of the pronunciation of [ɪ] before the stressed [e] > [e^h] or [e], and 41% of the respondents (Ukraine 49%, foreign countries 32%) pronounce [ɪ] before unstressed vowels as [a] > [e^h]; 43% of U-A respondents (Ukraine 36%, foreigners (abroad) 50%) unstressed [ɪ] in other positions pronounce close to [e];

3. The youth violates the pronunciation rules [o]. 25% of U-A respondents (Ukraine 31%, 19% of abroad respondents) reduce [o] to [y] in the position before the syllable with [i], 35% of the respondents said [y] instead of [o] (Ukraine 35%: North Ukraine 8%, Southern Ukraine 80%, Western Ukraine 60%, Eastern Ukraine 0%, Central Ukraine 28%; Abroad 34%: Transdnistria 0%, Europe 16%, America 30%, Canada 30%) before a syllable with stressed [y], but nobody in Transnistria and East Ukraine pronounced this word according to the norm;

4. The norm of the orphoepsics of the initial stressed [i] can be observed in 22% of the respondents (Ukraine 34%: North Ukraine 18%, Southern Ukraine 76%, Western Ukraine 0%, Eastern Ukraine 0%, Central Ukraine 76%, Abroad 9%: Transnistria 20%, Europe 6% , America 0%, Canada 10%), 78% pronounce [i] instead of [i^h], [ɪ¹] or [ɪ], Americans, the youth of the Eastern and Central Ukraine do not reproduce this norm in speech. Therefore, these norms are unstable.

Thus, the norms of pronunciation of unstressed [e] before stressed [y] (23% of all respondents in Ukraine use them), unstressed [o] before stressed [i] (31%), unstressed [o] before stressed [y] (35%), initial stressed [i] (34%) are weak norms. The respondents have the best command of the pronunciation of unstressed [e] (72%) and unstressed [e] in the position between soft consonants (48%), however, the last norm is not observed by any respondent in Eastern Ukraine, and the norms of unstressed sound [o] before the stressed [and], the initial stressed [i] are not observed at all in Western and Eastern Ukraine.

The importance for further research of this issue is considered in the study of deviations that Ukrainian young people use when pronouncing consonants and sound compositions.

Key words: social surveys, weak norms of pronunciation, deviation, pronunciation of vowel sounds, speech of the Ukrainian youth.